

Význam supervízie pre sestry pracujúce v zdravotníckych zariadeniach

The Importance of Supervision for Nurses Working in Healthcare Facilities

Mária Popovičová¹, Mária Belovičová², Petr Snopek³

¹Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

²Slovenská zdravotnícka univerzita, Fakulta verejného zdravotníctva

³Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií

<https://doi.org/10.54937/zs.2023.15.2.27-31>

Abstrakt

Úvod: Supervízia je kvalifikovaným dohľadom zameraným na kvalitu činnosti pracovníkov, cielene podporuje a rozvíja kvalitu práce a profesionalitu jednotlivca, pracovného tímu i celej organizácie. Supervízia si našla uplatnenie v psychoterapii, manažérskom poradenstve, v oblasti sociálnej práce, školstva i väznenstva. V oblasti zdravotníctva sa zatiaľ nevyužíva. Vzhľadom k tomu cieľom výskumu bolo zistiť, či sestry v ošetrovateľskej praxi poznajú pojem supervízia a či by mali záujem uplatnenia supervízie v ošetrovateľstve.

Súbor a metodika: Výskumný súbor tvorilo 179 sestier pracujúcich v zdravotníckych zariadeniach. Pre zber dát sme si zvolili dotazník vlastnej konštrukcie. Výsledky dotazníka boli štatisticky spracované v tabuľkovom procesore Microsoft Excel 2016. K vyhodnoteniu hypotéz sme použili chí kvadrát test

Výsledky: Na základe analýzy výsledkov výskumu sme zistili, že sestry majú záujem o supervíziu. Vzdelanie a predošlá skúsenosť so supervíziou sestier súvisí s ich vedomosťou o supervízii. Počas supervízie by sestry mali záujem zaoberať sa konfliktami na pracovisku a ich emocionálnou vyčerpanosťou.

Záver: Pre odbor ošetrovateľstvo je supervízia nástrojom rozvoja a podpory sestier. V ošetrovateľskej praxi sa sestry často stretávajú s vysokým stupňom emočného nasadenia. Z tohto dôvodu je vhodné, aby sa na pracovisku vykonávali určité intervencie slúžiace na zmiernenie stresu a napätia. Jednou z možností, ktorá vedie k emocionálnej podpore je práve uplatňovanie supervízie.

Kľúčové slová: Supervízia. Ošetrovateľstvo. Sestra. Nemocničné zariadenia.

Abstract

Introduction: Supervision is qualified supervision focused on the quality of workers' activities, it purposefully supports and develops the quality of work and the professionalism of the individual, the work team and the entire organization. Supervision has found application in psychotherapy, management consultancy, in the field of social work, education and prison. It is not yet used in the field of healthcare. Considering this, the aim of the research was to find out whether nurses in nursing practice know the concept of supervision and whether they would be interested in applying supervision in nursing.

File and methodology: The research file consisted of 179 nurses working in medical facilities. For data collection, we chose a questionnaire of our own design. The results of the questionnaire were statistically processed in the Microsoft Excel 2016 spreadsheet. We used the chi-square test to evaluate the hypotheses.

Results: Based on the analysis of the research results, we found that nurses are interested in supervision. Nurses' education and previous supervision experience are related to their knowledge of supervision. During supervision, nurses would be interested in dealing with workplace conflicts and their emotional exhaustion.

Conclusion: For the field of nursing, supervision is a tool for the development and support of nurses. In nursing practice, nurses often encounter a high degree of emotional commitment. For this reason, it is appropriate that certain interventions are carried out in the workplace to relieve stress and tension. One of the possibilities that leads to emotional support is the application of supervision.

Keywords: Supervision. Nursing. Nurse. Hospital facilities.

Úvod

Systém rozvinutej zdravotníckej starostlivosti, tak ako ho poznáme v našej krajine, kladie na sestry obrovské nároky [11]. Každá sestra musí rozumieť špecifickému zdravotníckemu jazyku, vedieť sa orientovať v základných medicínskych pojmoch, rovnako dobre ako rozoznať, kedy treba pacienta vypočuť a kedy a ako sa ho pýtať. Musí rozumieť moderným technológiám, včas a zrozumiteľne zaznamenať každý detail, rovnako dobre ako komunikovať s rôznymi typmi pacientov a ich rodinnými príslušníkmi v ktorúkoľvek dennú i nočnú dobu [12]. Sestra sa nesmie zľaknúť prejavov stresu, zúfalstva, beznádeje a je často tvárou v tvár utrpenie a smrti. Úplnú samozrejmosťou by pre sestry mala byť schopnosť komunikovať v strese, pri únave, zvládnuť verbálnu aj neverbálnu komunikáciu a byť vždy k dispozícii. Sestra je taktiež človek ako každý iný, ale

svoje rodinné, osobné a existenčné problémy musí nechať skryté a byť k dispozícii potrebným. Sestra je zamestnaná na smeny, pracuje mnohokrát v prostredí, ktoré bežným ľuďom niekedy naháňa strach so všetkými svojimi pachmí, utrpením aj nebezpečenstvom. Vzhľadom k tomu má supervízia veľký význam v psychosociálnej hygiene sestier a prevencii syndrómu vyhorenia. Supervízia je nástroj celoživotného vzdelávania používaný najmä u pomáhajúcich profesií. Dobrá supervízia má slúžiť predovšetkým ako odrazový mostík, ktorý pomôže prekonať bariéry objavujúce sa najmä v profesnom, ale aj v osobnom živote. Supervízia, predtým typická pre sociálnu oblasť, je v posledných rokoch stále viac žiadaná a oceňovaná aj v ďalších oblastiach práce s ľuďmi, ako sú medicína, školstvo, výchova alebo manažment.

Supervízia v zahraničí

Práve USA môžeme považovať za počiatky formovania supervízie. Jedným zo zdrojov pomoci pre začínajúcich profesionálov ako aj pre supervízorov, je prehľadne spracovaná webová stránka Social Work Supervisor.com. Nachádzajú sa tam informácie o licenciách a certifikácii pre každý štát USA, ktoré sú pravidelne každých 30 dní aktualizované. V Austrálii je neziskové združenie Austrálskych supervízorov, ktoré stojí na čele vývoja vzdelávacích a etických štandardov pre supervíziu v profesiách poradenstva, psychoterapie, sociálnej práce a ďalších príbuzných odborov. V roku 1998 bolo v Chorvátsku založené Chorvátske združenie pre supervíziu a organizačný rozvoj za účelom zastupovania a koordinovania vzdelávania v oblasti supervízie a supervíznych aktivít. Supervízia slúži predovšetkým na rozvoj jednotlivcov a organizácií. Rakúska asociácia pre supervíziu a koučing ÖVS je profesijné združenie založené v roku 1994. Hrá dôležitú úlohu v kvalitatívnom rozvoji supervízie, koučingu a organizačného poradenstva v Európe. Prispieva k zabezpečeniu kvality supervízie a koučingu, stanovením štandardov odbornej prípravy.

V 70. rokoch v Nemecku sa začala rozvíjať supervízia ako nová forma profesionalizácie sociálnych povolání. V roku 1984 bol založený Inštitút odbornej prípravy pre supervíziu (FiS), ako prvý nezávislý inštitút pre supervíziu v Nemecku. Členovia FiS sa podieľali na založení nemeckej spoločnosti pre supervíziu a koučing, dodnes prispievajú k profesionalizácii supervízie v Nemecku. Od roku 2011 v Českej republike pôsobí profesijné združenie Asociácia supervízorov pomáhajúcich profesií, ktorého cieľom je združovať, podporovať a pomáhať zvyšovať kompetencie supervízorov.

Historicky o supervízii v zdravotníctve môžeme hovoriť od roku 1902 vo Veľkej Británii v práci pôrodných asistentiek. Vtedy išlo skôr o administratívne úlohy, prepojenie pôrodnickej praxe s organizačnými a právnymi predpismi. Supervízor preberal zodpovednosť za ich dodržiavanie [1]. Zo zahraničných štúdií vyplýva, že pre každodennú prax sestier má supervízia pozitívny prínos. Je jedným z nástrojov starostlivosti o zamestnancov, bráni syndrómu vyhorenia a zvyšuje celkovú pracovnú spokojnosť. Taktiež deklaruje rozvoj komunikačných schopností, čo je prínosom v procese starostlivosti o pacientov [2]. V Českej republike jedným z prvých zdravotníckych pracovísk, ktoré celoplošne supervíziu svojím pracovníkom ponúkali, je Fakultná nemocnica Plzeň. Pilotná supervízna činnosť, ako podporná činnosť pre zdravotníckych pracovníkov v rámci všetkých prevádzok nemocnice, sa tu začala v roku 2016. Dnes sa tu napriek počiatočným rozpakom stal tento, vo vyspelých krajinách už desaťročia bežný proces, súčasťou pracovného i osobného života zamestnancov. Aj keď v zahraničí je supervízia bežnou praxou, na Slovensku mnohé sestry stále tápajú v nevedomosti.

Supervízia v Slovenskom zdravotníctve

Na Slovensku sa tak začala éra profesionalizácie supervízie ako účinnej pomoci v rôznych oblastiach sociálnych intervencií. Prvou organizáciou, ktorá začala realizovať akreditované vzdelávanie supervízie na Slovensku bola a v súčasnosti stále pripravuje kvalifikovaných supervízorov občianske združenie Asociácia supervízorov a sociálnych poradcov [3]. Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov uvádza podmienky za ktorých ich fyzická osoba môže supervíziu vykonávať: supervíziu vykonáva fyzická osoba, ktorá má vysokoškolské vzdelanie prvého stupňa alebo druhého stupňa v študijnom odbore sociálna práca,

sociálne služby a poradenstvo, sociálna pedagogika, špeciálna pedagogika, liečebná pedagogika, psychológia akreditovanom podľa osobitného predpisu alebo uznaný doklad o takomto vysokoškolskom vzdelaní vydaný zahraničnou vysokou školou a absolvovala odbornú akreditovanú prípravu supervízora v oblasti sociálnej práce alebo poradenskej práce v rozsahu najmenej 240 hodín [4]. V slovenskom zdravotníctve nie je zatiaľ pojem supervízia zažitý. Supervízia si našla uplatnenie v psychoterapii, manažerskom poradenstve, v oblasti sociálnej práce, školstva i väznenstva. V oblasti zdravotníctva sa ale zatiaľ využíva v obmedzenej miere. V kontexte slovenského ošetrovateľstva nie je vytvorený koncept a supervízia nie je legislatívne ukotvená [5]. Vaňková (2011) vidí vhodnosť zavedenia klinickej supervízie aj do ďalších odvetví ako je následná starostlivosť, do agentúr domácej starostlivosti i do dlhodobej intenzívnej starostlivosti [6]. Bohužiaľ, tento nástroj starostlivosti nie je ani v rámci personálnych štandardov požadovaný. Pojem supervízie je obostretý mýtmi, môže vzbudzovať obavy z kontroly, auditu, čo nie je jej zmyslom. Špirudová (2015) uvádza, že na základe uskutočnenia prieskumu pracovných podmienok zdravotníkov, ktorý realizovala Česká asociácia sestier (ČAS) v auguste 2013, je vhodné implementovať supervíziu ako jeden z možných nápravných nástrojov za účelom sprostredkovania komunikácie o problémoch, ktorý personál pri poskytovaní starostlivosti má, manažmentu organizácie. ČAS podporuje rozširovanie supervízie v zdravotníctve [7].

Význam supervízie pre zdravotníckych pracovníkov v zdravotníckych zariadeniach

Predmetom supervízie môže byť v podstate čokoľvek, čo má súvislosť s kvalitou profesionálneho pomáhanie. V rámci pomáhajúceho procesu je nutné brať ohľad na konkrétny systém, do ktorého je supervízia implementovaná. Každý systém má svoje komponenty, ktoré ovplyvňujú samotnú supervíziu a jej výsledky podľa aktuálnych potrieb. Preto je nutné, aby si účastníci supervíznych stretnutí vopred stanovili, čo bude predmetom supervíziou [8]. Supervízia by tu mohla slúžiť na odbúrание strachu pracovníkov pri vznášani kritiky bez dopadu na jednotlivcov. Podstatné je zachovať podpornú funkciu supervízie a zaisťiť bezpečie, nestavať supervíziu do pozície nového stresora pre personál, ale ako podporu v ošetrovateľstve. Zdravotníctvo by sa mohlo inšpirovať v sociálnych službách, kde supervízia už nejaký čas funguje. Proces supervízie by mal byť priebežný počas celého profesijného života [7]. Supervízia môže byť nástrojom pre prevenciu syndrómu vyhorenia a mala by pomáhať sestram zdokonaľiť zručnosti, ktoré sa týkajú pomoci pacientom. Cieľom je, aby sa sestra mohla vyrovnáť s psychickou záťažou, ktorá je v tejto profesii na sestru mimoriadne kladená. Výsledkom môže byť zvyšovanie profesijného rastu sestier. Pri schôdzkach dochádza k reflektovaniu podnetov, ktoré vychádzajú z práce s ľuďmi. Supervízor udáva rôzne uhly pohľadu, vnáša vlastné zážitky, nové smery a mal by vytvárať také prostredie, aby bol sestám oporou. Je možné vykonávať schôdzky v rámci tímu, v skupine, alebo sa venovať iba jednotlivci. Supervízia sa u nás teší veľkému úspechu predovšetkým v sociálnych službách, menej však v nemocničných zariadeniach.

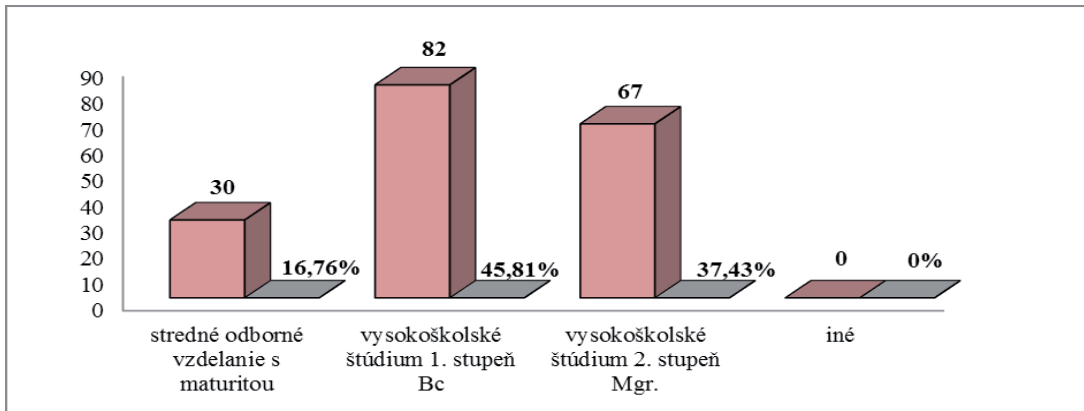
Cieľ výskumu

Hlavným cieľom výskumu bolo zistiť, či sestry v ošetrovateľskej praxi poznajú pojem supervízia a či by mali záujem uplatnenia supervízie v ošetrovateľstve. Vychádzajú z hlavného cieľa sme si určili nasledujúce parciálne ciele:

- Zistiť, či vzdelanie respondentov súvisí s ich vedomosťou o supervízii
- Zmapovať, či vedomosť respondentov o supervízii súvisí s ich predošlou skúsenosťou so supervíziou
- Zistiť, či záujem respondentov o supervíziu súvisí s ich predošlou skúsenosťou
- Zistiť, či oddelenie respondentov súvisí s problémom, ktorým sa počas supervízie chcú najviac zaoberať

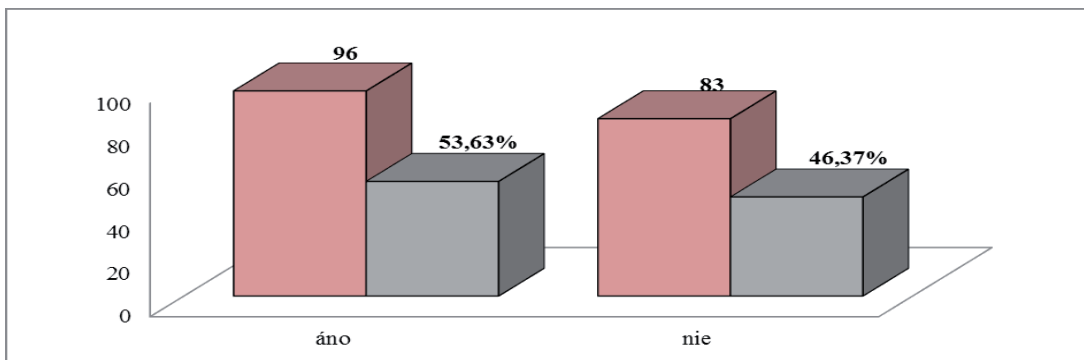
Charakteristika súboru

Výskumu vzorku tvorili sestry pracujúce v zdravotníckych zariadeniach. Pre zber dát sme si zvolili dotazník vlastnej konštrukcie. V rámci výskumu sme rozdali 250 dotazníkov. Kompletne vyplnených sa nám vrátilo 179 dotazníkov, teda návratnosť bola 71,6 %. Výsledky dotazníka boli štatisticky spracované v tabuľkovom procesore Microsoft Excel 2016. K vyhodnoteniu hypotéz sme použili chí kvadrát test

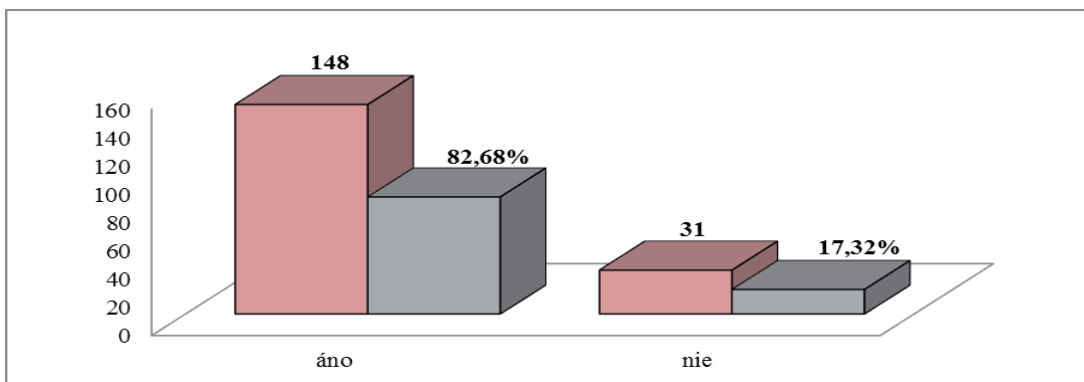
Graf 1 Vzdelanie respondentov

Väčšina opýtaných sestier 82 (45,81 %) má ukončené vysokoškolské vzdelanie 1. stupňa stredoškolské vzdelanie. Vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa má ukončených 67 (37,43 %). Ostatné sestry uviedli, že majú ukončené stredné odborné vzdelanie s maturitou 30 (16,76 %).

Graf 2 Supervízia počas odbornej praxi respondentov

96 (53,63%) sestier sa počas svojej odbornej praxi už stretli so supervíziou. Naopak 83 (46,37 %) sestier sa počas svojej odbornej praxi ešte nestretlo so supervíziou.

Graf 3 Záujem sestier o supervíziu

148 (82,68 %) sestier má záujem o supervíziu. Iba 31 (17,32 %) sestier sa vyjadrilo, že nemá záujem o supervíziu.

Hypotéza 1

Predpokladáme, že vzdelanie respondentov súvisí s ich vedomosťou o supervízii

Tabuľka 1 Pozorované hodnoty vzdelanie respondentov v súvislosti s ich vedomosťou o supervízii

pozorované frekvencie	vedomosť o supervízii		
	áno	nie	spolu
vzdelanie			
stredné odborné vzdelanie s maturitou	8	22	30
vysokoškolské štúdium 1. stupeň Bc	39	43	82
vysokoškolské štúdium 2. stupeň Mgr.	46	21	67
spolu	93	86	179

V hypotéze 1 sme vyhodnotili na základe demografickej položky vzdelania respondentov a ich vedomosťou o supervízii. Počet stupňov voľnosti $df = 2$, hraničný Chí kvadrát pri zvolenej signifikancii je 5,99. Nakoľko vypočítaná hodnota Chí kvadrátu je vyššia ($\chi^2 = 15,80724435$) a vypočítaná pravdepodobnosť $p = 0,000369$ je nižšia ako zvolená signifikancia 0,05, tvrdíme, že máme dost' podkladov na zamietnutie nulovej hypotézy. Tvrdíme teda, že vzdelanie respondentov súvisí s ich vedomosťou o supervízii.

Hypotéza 2

Predpokladáme, že vedomosť respondentov o supervízii súvisí s ich predošlou skúsenosťou so supervíziou

Tabuľka 2 Pozorované hodnoty medzi vedomosťou respondentov o supervízii a predošlou skúsenosťou so supervíziou

pozorované početnosť	vedomosť o supervízii		
	áno	nie	spolu
skúsenosťou so supervíziou			
áno	84	12	96
nie	9	74	83
spolu	93	86	179

Hypotéza 4

Predpokladáme, že oddelenie respondentov súvisí s problémom, ktorým sa počas supervízie chcú najviac zaoberať

Tabuľka 4 Pozorované hodnoty súvislosti medzi oddelením respondentov a problémom, ktorým sa počas supervízie chcú zaoberať

pozorované frekvencie	Oddelenie respondentov			
	chirurgický klaster	internistický klaster	iné oddelenia	spolu
Témy ktorej by sa respondenti počas supervízie chceli venovať				
procesom práce s pacientom (jednotlivými fázami procesu riešenia pacientovho problému)	6	6	5	17
vzťahom medzi pracovníkom a pacientom	6	15	6	27
konfliktami pomáhajúceho pracovníka na pracovisku	33	7	6	46
emocionálnou vyčerpanosťou pracovníkov	17	36	5	58
spolu	62	64	22	148

Hraničný Chí kvadrát pri zvolenej signifikancii a vypočítaných stupňoch voľnosti je podľa tabuliek 3,84. V našom prípade je vypočítaný Chí kvadrát ($\chi^2 = 104,7901$) väčší ako tabuľková hodnota df . Vypočítaná p hodnota 1,35782E-24 je hlboko pod zvolenou signifikanciou 0,05, na základe výsledkov testovania môžeme zamietnuť nulovú hypotézu a prijať alternatívnu hypotézu. To znamená, že vedomosť respondentov o supervízii súvisí s ich predošlou skúsenosťou so supervíziou.

Hypotéza 3

Predpokladáme, že záujem respondentov o supervíziu súvisí s ich predošlou skúsenosťou

Tabuľka 3 Pozorované hodnoty medzi záujmom sestier o supervíziu a ich predošlou skúsenosťou so supervíziou

pozorované početnosť	záujem o supervíziu		
	áno	nie	spolu
skúsenosťou so supervíziou			
áno	89	7	96
nie	59	24	83
spolu	148	31	179

Vzhľadom k vypočítanej hodnote chí kvadrátu sme zistili, že záujem respondentov o supervíziu súvisí s ich predošlou skúsenosťou. Hodnota chí kvadrátu je vyššia ($\chi^2 = 14,5362$) ako tabuľková hodnota pre 1 df stupeň voľnosti, čo vyjadruje závislosť medzi premennými. Taktiež p hodnota 0,000137492, ktorá je hlboko pod hladinou významnosti 0,05 nám nasvedčuje súvis medzi jednotlivými položkami.

Pri analýze vzťahov medzi oddelením respondentov a téme ktorej by sa respondenti počas supervízie chceli venovať bol taktiež zaznamenaný štatisticky významný rozdiel ($p = 6,8E-06$, $\chi^2 = 33,97495$). Vypočítaná p hodnota je hlboko pod zvolenou hladinou významnosti 0,05. Taktiež hodnota chí kvadrátu je vyššia, ako tabuľková hodnota pre 6 df . Na základe výsledkov testovania môžeme zamietnuť nulovú hypotézu H_0 a prijať alternatívnu hypotézu, že existuje súvislosť medzi oddelením kde sestry pracujú a problémom, ktorým sa počas supervízie chcú najviac zaoberať.

Diskusia

Supervízia je mladá, neprebádaná metóda. V sociálnych službách už táto forma podpory na základe požiadaviek personálnych štandardov prebieha niekoľko rokov, čo pre personál poskytujúce zdravotnícke služby zatiaľ nie je nastavené. Vzhľadom k tomu, sme v našom výskume zisťovali, či sestry v ošetrovateľskej praxi poznajú pojem supervízia a či by mali záujem uplatnenia supervízie v ošetrovateľstve. Výskumu vzorku tvorilo 179 sestier pracujúcich v zdravotníckych zariadeniach. V našom výskume sme zistili, že sestry majú záujem o supervíziu. Počas supervízie by sestry mali záujem zaoberať sa konfliktami na pracovisku a ich emocionálnou vyčerpanosťou. Komplexný výskum supervízie v ošetrovateľskej praxi realizoval Brunero (2008), ktorý porovnal výsledky 22 štúdií. Porovnával vplyv supervízie na rast profesijných zodpovedností, aké sú vedomosti a zručnosti sestier ovplyvnené supervíziou a kolegiálnu podporu. Výsledky výskumu vyzdvihujú najmä podpornú funkciu supervízie. Brunero (2008) konštatoval, že supervízia je práve pomocou podpornej funkcie pre sestry profesijnou oporou, prináša úľavu od stresu a na druhej strane aj rozvoj zručností a znalostí [9]. Wittich (2004) uvádza, že supervízia môže prispieť ku kvalitatívnej starostlivosti o pacientov v nemocniciach. Tvrdí, že o možnosti supervízie by mali byť informované všetky sestry [10]. Supervízne služby by mali byť finančne nenáročné, ideálne pre sestry zdarma a supervízia by mala byť vykonávaná počas pracovnej doby. Zo zahraničných štúdií vyplýva, že pre každodennú prax sestier má supervízia pozitívny prínos. Je jedným z nástrojov starostlivosti o zamestnancov, bráni syndrómu vyhorenia a zvyšuje celkovú pracovnú spokojnosť. Taktiež deklaruje rozvoj komunikačných schopností, čo je prínosom v procese starostlivosti o pacientov [2]. Supervízia v ošetrovateľstve má potenciál priniesť benefity pre sestry súvisiace s poskytovaním poradenstva, má však vplyv aj na ich odborný a profesionálny rast. Negatívom je, že supervízia je realizovaná najmä v zahraničí a jej benefity pre zamestnancov u nás nie sú dostatočne docenené.

Záver

Supervízia je integrálnou súčasťou celoživotného vzdelávania, neznamená kontrolu alebo sledovanie práce zamestnancov, nie je to ani spôsob, ako supervidovaného posudzovať alebo hodnotiť. Nejedná sa o psychoterapiu, hoci môže používať niektoré podobné techniky. Pri riešení klinicky náročných situácií sú sestry denne vystavované náročným situáciám. Je dôležité, aby si svoje reakcie uvedomili, vyrovnali sa s nimi. Pokiaľ tieto emócie neriešia, môže dôjsť k neefektívnosti v práci, k nevykonnosti a ďalším problematickým situáciám. Tu je príležitosť na využitie supervízie ako pomoci v profesionálnej podpore, nasmerovaní a pomoci. Pre odbor ošetrovateľstvo je supervízia nástrojom rozvoja a podpory sestier. V ošetrovateľskej praxi sa sestry často stretávajú s vysokým stupňom emočného nasadenia. Z tohto dôvodu je vhodné, aby sa na pracovisku vykonávali určité intervencie slúžiace na zmiernenie stresu a napätia. Jednou z možností, ktorá vedie k emocionálnej podpore je práve uplatňovanie supervízie. V závere môžeme potvrdiť, že sestry majú kladný postoj k jej uplatňovaniu v ošetrovateľskej praxi.

Literatúra

1. Bártlová, S. 2005. Sociologie medicíny a zdravotnictví. Praha: Vydavatelství Grada Publishing, a.s., 2005. 141 s. ISBN 80-247-1197-4.
2. Nielsen, H. G. et al. 2013. Group supervision for general practitioners: case study. In *Quality in Primary Care*. 2013, 21 (1), p.17-22
3. Schavel, M. 2013a. Základy supervízie v sociálnej práci. In Schavel, M., Hunyadiová, S. Kuzyšin, B. Supervízia v sociálnej práci. Teória, prax a výskum. Bratislava : Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce. 2013. ISBN 978-80-971445-0-0. s. 7–98.
4. Vansač, P. 2020. *Sociálne služby (Vysokoškolská učebnica)*, Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n. o. v Bratislave, Detašované pracovisko bl. Metoda Dominika Trčku, Michalovce 2020, s. 124, ISBN: 978-80-8132-215-0.
5. Vaňková, M. 2011 b. Supervize v ošetrovatelství aneb vize pro budoucnost? In *Sestra*. ISSN 1335-9444. 2011 b. roč. 3, č. 11, s. 25-27.
6. Vaňková, M. 2011 a. Supervize v práci sester. In *Prague ONCO journal*. ISSN 1804-2252, roč. 2011, č. 2, s. 68-72.
7. Špirudová, L. 2015. Doprovázení v ošetrovatelství II. Praha: Grada Publishing a.s., 2015. 144 s. ISBN 978-80-247-9965-0.
8. Havrdová, Z., Hajný, M., et al. 2008. Praktická supervize. Praha: Galén, 2008. 213 s. ISBN 978-80-7262-532-1.
9. Brunero, S. 2008 The effectiveness of clinical supervision in nursing: an evidenced based literature review. [online] *Australian Journal of Advanced Nursing*. 2008, vol. 25, no. 3., p. 86-94.
10. Wittich, A. 2004. Supervision in der Krankenpflege Formative Evaluation in einem Krankenhaus der Maximalversorgung: dizertačná práca. Albert-Ludwigs Universität zu Freiburg.Br., Philosophischen Fakultäten, 2004, 246p.
11. Popovičová, M. 2023. Faktory ovplyvňujúce ošetrovateľskú starostlivosť o onkologického pacienta. In: *Zdravotnícke štúdie* [online]. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2023, 15 (1), s. 11-15 . ISSN 1337-723X. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.54937/zs.2023.15.1.11-15>
12. Barkasi, D. Kenderešová, E. 2021. Význam sociálneho pracovníka v zdravotníckom zariadení. *Zdravotnícke studie*, 2021, 13.2. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2021, Vol. 13 Issue 2, s. 42-46, ISSN 1337-723X.

Kontakt:

doc. PhDr. Mária POPOVIČOVÁ, PhD., MBA, mim. prof.
Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Bratislava
e-mail: maria.popovic911@gmail.com